

KS. WOJCIECH GUZEWICZ

DIECEZJALNY INSTYTUT AKCJI KATOLICKIEJ W DIECEZJI ŁOMŻYŃSKIEJ W OKRESIE II RZECZYPOSPOLITEJ

Okres zaborów osłabił znacznie życie religijne Polaków. Zlikwidowano większość organizacji i stowarzyszeń katolickich bądź poważnie ograniczono ich zasięg działania. Wraz z odzyskaniem niepodległości Kościół dążył do uregulowania swej sytuacji prawnej poprzez odpowiednie zapisy w Konstytucji z 17 marca 1921 r.¹ Gwarantowała ona naczelne miejsce wyznaniu rzymskokatolickiemu wśród równoprawnych pozostałych wyznań. Relacje państwo–Kościół określał Konkordat ze Stolicą Apostolską z 1925 r.² Pod koniec lat dwudziestych przystąpiono do wzmożonej pracy na polu duszpasterskim. Jej owocem było między innymi powołanie Akcji Katolickiej, organizacji mającej na celu odnowienie życia katolickiego w rodzinie i społeczeństwie³ Dokonało się to 24 listopada 1930 r. na mocy dekretu kard. A. Hłonda – Prymasa Polski⁴ Pierwszym dyrektorem Naczelnego Instytutu Akcji Katolickiej (NIAK) – centrali Akcji Katolickiej w Polsce – został ks. dr S. Bross (1930-1938), prezesem hrabia A. Bniński (1930-1938), a asystentem kościelnym bp W. Dymek. Patronem organizacji obrano św. Wojciecha,

---

Ks. dr WOJCIECH GUZEWICZ – dyrektor Archiwum Diecezji Ełckiej; adres do korespondencji: ul. Chopina 14/4, 19-300 Ełk; email: fojtekg@poczta.onet.pl

¹ Zob. J. K ł o c z o w s k i, L. M ü l l e r o w a, J. S k a r b e k, *Zarys dziejów Kościoła katolickiego w Polsce*, Kraków 1986, s. 292-294.

² W. W ó j c i k, *Konkordat polski. Próba oceny*, w: *Kościół w II Rzeczypospolitej*, red. Z. Zieliński, S. Wilk, Lublin 1980, s. 26-28.

³ W. Z d a n i e w i c z, *Akcja Katolicka*, w: *Historia katolicyzmu społecznego w Polsce 1832-1939*, red. Cz. Strzeszewski, R. Bender, K. Turowski, Warszawa 1981, s. 419.

⁴ Zob. R. N i p a r k o, *Akcja Katolicka*, EK I, kol. 227-229.

a główną doroczną uroczystość wyznaczono na święto Chrystusa Króla. Głównym organem prasowym Akcji Katolickiej w Polsce był ukazujący się od stycznia 1931 r. „Ruch Katolicki”⁵

W latach 1930-1933 ordynariusze poszczególnych diecezji powoływali diecezjalne instytuty Akcji Katolickiej, z wyjątkiem archidiecezji warszawskiej i diecezji śląskiej, gdzie powstały tylko sekretariaty Akcji Katolickiej⁶ W diecezji śląskiej zadania Akcji Katolickiej pełniła tzw. Misja Wewnętrzna, utworzona z organizacji pomocniczych Akcji Katolickiej⁷

W prezentowanym artykule analizą objęto Diecezjalny Instytut Akcji Katolickiej w diecezji łomżyńskiej w okresie II Rzeczypospolitej. W sposób szczególny zaakcentowano genezę, rozwój i działalność tego organu w latach 1931-1934, tj. w okresie tworzenia się zrębów Akcji Katolickiej w diecezji. Starano się przy tym odpowiedzieć na pytanie, czy Akcja Katolicka wypracowała optymalne dla swej działalności struktury organizacyjne, a zwłaszcza sieć placówek terenowych? Podjęto także problemy związane z funkcjonowaniem Instytutu, a także przedstawiono nastawienia niektórych kręgów kościelnych i pozakościelnych do tej organizacji. W dalszej części publikacji ukazano główne dokonania Instytutu łomżyńskiego na polu religijnym, wychowawczym, oświatowym i kulturalnym. Końcowa kwestia artykułu to uposażenie DIAK, od niego bowiem uzależniony był rozwój Instytutu, jak również całej Akcji Katolickiej.

Podstawową bazą źródłową omawianych zagadnień stanowią materiały uzyskane z kwerendy przeprowadzonej w Archiwum Archidiecezjalnym w Poznaniu, Archiwum Diecezjalnym w Łomży, Archiwum Diecezjalnym w Ełku oraz Wojewódzkim Archiwum Państwowym w Białymstoku i Archiwum Akt Nowych w Warszawie. Spośród źródeł drukowanych na pierwszym miejscu warto wymienić akty normatywne, takie jak listy i okólniki biskupów łomżyńskich, sprawozdania i statuty oraz uchwały podejmowane na ogólnodiecezjalnych konferencjach dziekanów i konferencjach dekanalnych. Dokumenty te zawierają wiadomości na temat tworzenia i funkcjonowania Akcji Katolickiej w diecezji. Bogatych informacji dotyczących działalności DIAK dostar-

---

⁵ L. W i l c z y ń s k i, *Działalność diecezjalnych instytutów Akcji Katolickiej w Polsce w latach 1930-1939. (Na podstawie materiałów Archiwum Archidiecezjalnego w Poznaniu)*. Toruń 2003, s. 10.

⁶ R. B e n d e r, *Katolicka myśl i działalność w Polsce w XIX i XX wieku. (Stan badań)*. Lublin 1987, s. 58.

⁷ M. L e s z c z y ń s k i, *Akcja Katolicka w archidiecezji lwowskiej obrządku łacińskiego*, Lublin-Pelplin 1996, s. 56.

czyły również czasopisma religijne, a wśród nich „Akcja Katolicka Diecezji Łomżyńskiej” (Łomża 1934-1939), „Życie i Praca” (Łomża 1924-1935) oraz „Sprawa Katolicka” (Łomża 1935-1939). Wśród opracowań na uwagę zasługuje praca L. Wilczyńskiego pt.: *Działalność diecezjalnych instytutów Akcji Katolickiej w Polsce w latach 1930-1939*, w której autor, opierając się na materiałach zgromadzonych w Archiwum Archidiecezjalnym w Poznaniu, przedstawił zarys funkcjonowania poszczególnych instytutów Akcji Katolickiej w Polsce w okresie międzywojennym.

Diecezjalny Instytut Akcji Katolickiej w Łomży został powołany 21 września 1931 r. mocą dekretu erekcyjnego biskupa łomżyńskiego S. Łukomskiego⁸ Początkowo na siedzibę Instytutu przeznaczono dwa pomieszczenia znajdujące się w budynku Kurii Biskupiej, a od 1936 r. lokal w Domu Katolickim przy ulicy Dwornej 26 w Łomży⁹

DIAK wykonywał swoje funkcje przez odpowiednie komórki organizacyjne. Odpowiedzialnym za Instytut, podobnie zresztą, jak i za całą Akcją Katolicką w diecezji był biskup ordynariusz¹⁰

---

⁸ Archiwum Archidiecezjalne w Poznaniu (dalej cyt.: AAP), Naczelny Instytut Akcji Katolickiej (dalej cyt.: NIAK), sygn. 54, Diecezjalny Instytut Akcji Katolickiej w Łomży 1931-1935, k. 9.

⁹ „Ruch Katolicki” 3(1933), nr 4, s. 179 n.; 5(1935), nr 12, s. 578.

¹⁰ W latach istnienia Akcji Katolickiej w diecezji łomżyńskiej biskupem diecezjalnym był Stanisław Łukomski. Urodził się 21 IX 1874 r. w Borku Wielkopolskim jako dziewiąte z kolei dziecko (z jedenaściorga) Józefa i Teofili z domu Merdaszewskich. Rodzina Łukomskich znana była w okolicy jako żywo pielęgnująca tradycje narodowe i kościelne (np. ojciec był nauczycielem oraz brał udział w powstaniu poznańskim). Miało to istotny wpływ na jego kształtowanie się poglądów i zapatrywań politycznych. Do szkoły powszechnej i gimnazjum uczęszczał w Krotoszynie. Z 32 chłopców, którzy wraz z nim rozpoczęli naukę, tylko on jeden w normalnym czasie ukończył szkołę i złożył egzamin dojrzałości. Podobnie w seminarium duchownym odznaczał się wybitnymi zdolnościami (ukończył je z wyróżnieniem). Świecenia kapłańskie przyjął 24 II 1898 r. w katedrze poznańskiej z rąk abpa F. Stablewskiego. Przez pierwsze osiem lat kapłaństwa ks. S. Łukomski pełnił funkcję kapelana przy boku pasterza diecezji. W dowód uznania za jego pracę abp F. Stablewski powierzył mu beneficjum proboszczowskie w Koźminie. Jako proboszcz tamtejszej parafii rozwijał szczególnie aktywną działalność społeczną i kulturalną. Był on między innymi jednym z twórców Kasy Pożyczkowej i Spółdzielni „Rolnik” Pomagał też w organizowaniu czytelni ludowych oraz różnego rodzaju bractw i towarzystw kościelnych i świeckich. Specjalną troską ks. Łukomski otaczał koźmińską młodzież i dzieci. Był inicjatorem i założycielem koła artystycznego, w którym dzieci i młodzież mogły rozwijać swoje zdolności artystyczne i naukowe. W dowód uznania za pracę w parafii koźmińskiej w 1916 r. pasterz diecezji – E. Dalbor mianował go kanonikiem metropolitalnym w Poznaniu oraz desygnował na stanowisko proboszcza archikatedry. Mimo wielu zajęć (pełnił też obowiązki radcy konsystorza poznańskiego, kuratora archiwum archidiecezjalnego, penitencjarza przy archikatedrze i inne) znajdował czas dla swego ducha – organizując młodzież poznańską

Do jego uprawnień należało między innymi powoływanie Zarządu DIAK, przyjmowanie i zatwierdzanie uchwał oraz rozstrzyganie kwestii spornych, wynikających z zawieszenia przez asystenta kościelnego zarządzeń władz diecezjalnych Akcji Katolickiej¹¹ Bezpośrednim reprezentantem ordynariusza w Instytucie był asystent kościelny¹² W diecezji łomżyńskiej funkcję tę pełnili bp Bernard Dembek (1931-1937) oraz bp Tadeusz Zakrzewski (1938-1939).

Biskup Łukomski ustanowił też zarząd Instytutu¹³ Najwyższą władzę pełnił w nim prezes. Kierował on bezpośrednio DIAK i był przedstawicielem Akcji Katolickiej w diecezji. Do jego kompetencji należało między innymi podpisywanie najważniejszych dokumentów, zobowiązań, oświadczeń i listów organizacji, mianowanie i odwoływanie personelu biurowego oraz zwoływanie posiedzeń DIAK¹⁴ Pierwszym prezesem Instytutu w diecezji był Szymon Konarski, dyrektor Zjednoczonego Banku Ziemiańskiego w Łomży, który po niespełna dwóch latach kadencji zrzekł się dobrowolnie zajmowanego urzędu¹⁵ Powodem tej decyzji były nieporozumienia z biskupem B. Dembkiem,

---

czy to w Harcerstwie Polskim, czy też w Związku Młodzieży Polskiej. Po odzyskaniu przez Polskę niepodległości zorganizował przy współudziale profesorów Łęgowskiego i Suchowiaka pierwsze władze szkolne w Wielkopolsce. Wraz z ukonstytuowaniem się Naczelnej Rady Ludowej ks. Stanisław Łukomski prowadził z jej ramienia prace oświatowe w całej dzielnicy zachodniej. Wydatnie też pomagał przy organizowaniu Uniwersytetu Poznańskiego. W dowód uznania za tę pracę władze tego uniwersytetu postanowiły 19 XI 1926 r. uhonorować go, nadając mu tytuł doktora *honoris causa* filozofii. Na prośbę rządu polskiego w sierpniu 1919 r. został powołany do komisji rządowej dla odszkodowań wojennych w pertraktacjach z Niemcami, jako ekspert w sprawach wyznaniowych i szkolnych. Bez zaskoczenia przyjęto więc wiadomość o podniesieniu ks. Łukomskiego do godności biskupa tytularnego sikeńskiego (8 III 1920) i mianowaniu go sufraganiem poznańskim. Będąc biskupem pomocniczym, sprawował także obowiązki wikariusza generalnego diecezji poznańskiej i gnieźnieńskiej. Warto też dodać, że od momentu sakry biskupiej pełnił wiele funkcji z ramienia Episkopatu Polski (np. delegata do wizytacji polskich osiedli robotniczych we Francji). Z. Z i e l i Ń s k i, *Łukomski Stanisław Andrzej*, PSB, t. XVIII, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1973, s. 559-560 – tamże literatura; H. K u l b a t, *Biskup Stanisław Kostka Łukomski*, RUŁKD 22(1948), nr 10-12, s. 98-106; „Życie Katolickie” 2(1926), nr 10, s. 2 n.

¹¹ AAP NIAK, sygn. 54, k. 18.

¹² *Statut Konstytucyjny Akcji Katolickiej w Polsce oraz Regulaminy*, Poznań-Warszawa-Wilno-Lublin 1930, art. 11-14; „Wiadomości Kościelne Diecezji Łomżyńskiej” (WKDŁ) 5(1931), nr 10, s. 298-301.

¹³ AAP NIAK, sygn. 54, k. 9.

¹⁴ Archiwum Diecezji Łomżyńskiej (dalej cyt.: ADŁ), [Akta różne] [nieuporządkowane]. Asystenci kościelni, prezesi i sekretarze Akcji Katolickiej w diecezji łomżyńskiej. Szczegółowy Regulamin Diecezjalnego Instytutu Akcji Katolickiej w Łomży. Łomża 19 X 1935 r.

¹⁵ „Ruch Katolicki” 1(1931), nr 12, s. 368.

asystentem kościelnym, wynikłe na tle wzajemnych kompetencji w Instytucie¹⁶ Po ustąpieniu Sz. Konarskiego prezesem DIAK ordynariusz mianował Józefa Szczukę z Zalesia, który swe obowiązki pełnił do momentu wybuchu II wojny światowej¹⁷

Odpowiedzialne stanowisko w zarządzie DIAK pełnił także sekretarz. Stał on bowiem na czele części zespołu pracowniczego, tj. personelu pomocniczego, a ponadto kierował sprawami majątkowymi oraz pracami biurowymi Instytutu (przyjmował korespondencję, interesantów, opracowywał harmonogram posiedzeń Zarządu DIAK itp.)¹⁸ Opublikowany w 1935 r. Szczegółowy Regulamin Diecezjalnego Instytutu Akcji Katolickiej nadawał mu również prawo udziału w posiedzeniach Rady Diecezjalnej Akcji Katolickiej z prawem głosu oraz wglądu w prace poszczególnych oddziałów, korygowania ich działań i zgłaszania swoich propozycji¹⁹ W myśl wspomnianego dokumentu do obowiązków sekretarza należało także informowanie asystenta kościelnego o postanowieniach NIAK i działalności Akcji Katolickiej w diecezji, odbywanie konferencji z sekretarzami generalnymi KSM, KSK, KSMM i KSMŻ oraz zwoływanie raz na kwartał konferencji z poszczególnymi komitetami wykonawczymi stowarzyszeń Akcji Katolickiej²⁰ Ponadto wraz z prezesem Instytutu przedkładał on ordynariuszowi wnioski poszczególnych zarządów stowarzyszeń dotyczące mianowania asystentów kościelnych. W diecezji łomżyńskiej stanowisko sekretarza DIAK pełnili kolejno: ks. W. Krajewski²¹, ks. J. Wierzbowski²², ks. H. Bagiński²³ oraz ks. Józef Rogiński²⁴ (zob. tabela 1).

Obok asystenta kościelnego, prezesa i sekretarza w skład Instytutu wchodził także personel pomocniczy. Początkowo zatrudniano w kancelarii DIAK tylko jedną osobę – J. Barańskiego, emerytowanego nauczyciela z Łomży²⁵

¹⁶ AAP NIAK, sygn. 54, k. 18, 50.

¹⁷ WKDŁ 7(1933), nr 8, s. 126.

¹⁸ *Statut Konstytucyjny Akcji Katolickiej w Polsce*, s. 13 n.

¹⁹ ADŁ, [Akta różne] [nieuporządkowane], Asystenci kościelni, prezesi i sekretarze Akcji Katolickiej w diecezji łomżyńskiej. Szczegółowy Regulamin Diecezjalnego Instytutu Akcji Katolickiej w Łomży. Łomża 19 X 1935 r.

²⁰ *Regulamin Diecezjalnego Instytutu Akcji Katolickiej*, WKDŁ 5(1931), nr 10, s. 298-301.

²¹ AAP NIAK, sygn. 54, k. 9 nn.; „Ruch Katolicki” 1(1931), nr 12, s. 368.

AAP NIAK, sygn. 54, k. 78.

²³ „Akcja Katolicka Diecezji Łomżyńskiej” (AKDŁ) 2(1935), nr 8, s. 5.

²⁴ AAP NIAK, sygn. 71, Diecezjalny Instytut Akcji Katolickiej w Łomży 1936-1939, k. 2-6; AKDŁ 2(1935), nr 8, s. 1.

²⁵ AAP NIAK, sygn. 54. Sprawozdanie z działalności DIAK w Łomży za rok 1931; AKDŁ 1(1935), nr 1, s. 2 nn.

Od 1935 r. pracowało w biurze Instytutu od 1 do 3 pracowników świeckich²⁶

Tab. 1. Obsada personalna Diecezjalnego Instytutu Akcji Katolickiej w diecezji łomżyńskiej w latach 1931-1939

Funkcja	Sprawujący urząd	Czas sprawowania urzędu
Prezes	Szymon Konarski	21 IX 1931-3 VII 1933
	Józef Szczuka	4 VII 1933-IX 1939
Sekretarz	Ks. Wincenty Krajewski	21 IX 1931-25 VI 1932
	Ks. Julian Wierzbowski	26 VI 1932-30 VI 1933
	Ks. Henryk Bagiński	1 VII 1933-30 VI 1935
	Ks. Józef Rogiński	1 VII 1935-IX 1939
Asystent kościelny	Bp Bernard Dembek	21 IX 1931-3 VI 1937
	Bp Tadeusz Zakrzewski	21 XI 1938-IX 1939

Źródło: AAP NIAK, sygn. 54, k. 18, 45, 78; AAP NIAK, sygn. 71. Dekret z 19 VI 1935 r.; WKDŁ 7(1933), nr 8, s. 126; 9(1935), nr 8, s. 107; 12(1938), nr 12, s. 209; AKDŁ 5(1938), nr 12, s. 200.

Organem doradczym i opiniotwórczym Instytutu była Diecezjalna Rada Akcji Katolickiej. W diecezji łomżyńskiej powołał ją bp S. Łukomski dekretem z 20 sierpnia 1934 r.²⁷ W jej skład weszli: prezes, sekretarz i asystent kościelny DIAK, prezesi poszczególnych kolumn Akcji Katolickiej, przedstawiciele KSM, KSK, KSMM i KSMŻ oraz goście zaproszeni do udziału w Radzie przez bpa S. Łukomskiego (por. tabela 2)²⁸ Mandaty członków Rady trwały zasadniczo przez trzy lata. Głównym celem Rady, w myśl art. 16 Statutu Konstytucyjnego, było „badanie potrzeb sprawy katolickiej w diecezji i omawianie zadań Akcji Katolickiej”²⁹ Uzupełniał te zadania Regulamin DIAK w Łomży z 1931 r. Zgodnie z tym dokumentem do kompetencji Rady

²⁶ AAP NIAK, sygn. 71, k. 4-6.

²⁷ WKDŁ 8(1934), nr 9, s. 157.

²⁸ ADŁ, [Akta różne] [nieuporządkowane]. Asystenci kościelni, prezesi i sekretarze Akcji Katolickiej w diecezji łomżyńskiej, k. 15 nn.

²⁹ Statut Konstytucyjny Akcji Katolickiej w Polsce, art. 16.

należało także przyjmowanie od prezesa Instytutu sprawozdań z jego działalności oraz rozpatrywania wniosków kierownictwa Instytutu w sprawie Akcji Katolickiej w diecezji. Opierając się na tych wnioskach, Rada mogła zgłaszać własne postulaty, które miały obowiązywać Instytut po ich zatwierdzeniu przez biskupa ordynariusza³⁰ Prawo zwoływania Rady miał prezes DIAK. On też przewodniczył jej posiedzeniom i podpisywał podjęte przez nią uchwały³¹

Pierwsze posiedzenie Diecezjalnej Rady Akcji Katolickiej odbyło się w dniach 22-23 listopada 1934 r. w Łomży³² Jego program przewidywał między innymi sprawozdanie prezesa DIAK z organizacji i działalności Instytutu, referat ks. H. Bagińskiego na temat apostołstwa świeckich w Akcji Katolickiej, wolne wnioski w sprawie organizowania Katolickiego Stowarzyszenia Mężów i Katolickiego Stowarzyszenia Kobiet oraz debatę wokół podziału Akcji Katolickiej na okręgi³³ Ta ostatnia kwestia – jak zanotowano w sprawozdaniu – wywołała „ożywioną dyskusję”, szczególnie wśród przedstawicieli stowarzyszeń młodzieżowych. Stali oni bowiem na stanowisku, by nie tworzyć nowych struktur, ale przyjąć dotychczasowe, czyli dostosowane do podziału administracyjno-państwowego, tj. do powiatów. Ostatecznie – w wyniku przeprowadzonego głosowania – zdecydowano, by strukturę okręgów Akcji Katolickiej dopasować do podziału dekanalnego, zostawiając przy tym swobodę wyboru w tej sprawie stowarzyszeniom młodzieżowym³⁴ Na zakończenie posiedzenia przyjęto rezolucję o przeprowadzeniu we wszystkich okręgach kursów szkoleniowych dla zarządów Parafialnej Akcji Katolickiej, a także zobowiązano wszystkich członków organizacji do zaprenumerowania diecezjalnego okólnika „Akcja Katolicka Diecezji Łomżyńskiej” i nabycia książki ks. L. Civardiego pt.: *Podręcznik Akcji Katolickiej*³⁵

---

³⁰ *Regulamin Diecezjalnego Instytutu Akcji Katolickiej*, s. 298-301.

³¹ *Statut Konstytucyjny Akcji Katolickiej w Polsce*, art. 15.

³² „Ruch Katolicki” 4(1934), nr 11, s. 542 n.

³³ ADŁ, [Akta różne] [nieuporządkowane], Asystenci kościelni, prezesi i sekretarze Akcji Katolickiej w diecezji łomżyńskiej. Sprawozdanie z posiedzenia Diecezjalnej Rady Akcji Katolickiej w Łomży. Łomża 22-23 IX 1934 r.

³⁴ AAP NIAK, sygn. 54. Sprawozdanie z posiedzenia Diecezjalnej Rady Akcji Katolickiej w Łomży [1934 r.].

³⁵ ADŁ, [Akta różne] [nieuporządkowane], Asystenci kościelni, prezesi i sekretarze Akcji Katolickiej w diecezji łomżyńskiej. Sprawozdanie z posiedzenia Diecezjalnej Rady Akcji Katolickiej w Łomży. Łomża 22-23 IX 1934 r.

Tab. 2. Skład osobowy Diecezjalnej Rady Akcji Katolickiej
w diecezji łomżyńskiej w latach 1934-1939

Kadencja Rady	Członkowie				
	1	2	3	4	5
		z urzędu	z nominacji	goście	status
11 VIII 1934- 11 VIII 1937	bp B. Dembek				asystent kościelny DIAK
	J. Szczuka				prezes DIAK
	ks. J. Rogiński				sekretarz DIAK
	A. Skiwski				prezes KSM
	B. Kraszewska				prezeska KSK
	R. Bielecki				prezes KSMM
	W. Witkowska				prezeska KSMŻ
		W. Biedrzycki			członek zarządu KSM, urzędnik kolejowy
		R. Borkowska			członek zarządu KSK, ziemianka
		A. Burhatowska			ziemianka
		A. Chodorowski			technik
		A. Dzeduszycki			ziemianin
		K. Gałczyńska			rejent
		Z. Kadłubowski			adwokat
		K. Komierowski			inżynier
		S. Lutosławski			ziemianin
		A. Neuman			członek zarządu KSM, przemys- łowiec
		S. Olędzki			rolnik
		W. Ruczkowski			członek zarządu KSM, księgarz
		F. Wyszyński			członek zarządu KSMM, inżynier
				ks. E. Grodzki	sekretarz KSMM i KSMŻ
				ks. A. Roszkowski	dyr. drukarni die- cezjalnej

1	2	3	4	5
			ks. S. Szczęsnowicz	dziedkan i proboszcz w Łomży
			ks. E. Walter	asystent kościelny KSM
			J. Barański	pracownik DIAK
30 IX 1937 -30 IX 1940 (1 IX 1939)	bp T. Zakrzewski ³⁶			asystent kościelny DIAK
	J. Szczuka			prezes DIAK
	ks. J. Rogiński			sekretarz DIAK
	A. Skiwski			prezes KSM
	B. Kraszewska			prezeska KSK
	R. Bielicki			prezes KSMM
	R. Borkowska			prezeska KSMŻ
		W. Biedrzycki		członek zarządu KSM, urzędnik kolejowy
		W. Brzeziński		urzędnik magistratu
		S. Brzęczek		inżynier
		K. Gałczyńska		rejent
		dr E. Głowacki		lekarz
		J. Grzeszczuk		radca prawny
		Z. Kadłubowski		członek zarządu KSM, adwokat
		W. Kłosowski		członek zarządu KSM
		M. Knechtel		członek zarządu KSM
		K. Komierowski		członek zarządu KSM, inżynier
		A. Lasocka		wiceprezeska KSK
		A. Len		członek zarządu KSM
		Z. Markiewicz		sekretarz KSK

³⁶ Należał do Rady od 1938 r. WKDŁ 12(1938), nr 12, s. 209.

1	2	3	4	5
		A. Neuman		członek zarządu KSM, przemysłowiec
		W. Ruczkowski		członek zarządu KSM, księgarz
		M. Selens		członek zarządu KSK, ziemianka
		F. Wyszynski		członek zarządu KSM i KSMM inżynier
		M. Wyrzykowska		członek zarządu KSMŻ
			ks. W. Chojnowski	dziedkan i proboszcz w Augustowie
			ks. J. Ciesielski	dziedkan i proboszcz w Ostrowi Maz.
			ks. J. Czajkowski	prof. seminarium
			ks. A. Gawędzki	dziedkan i proboszcz w Szczuczynie
			ks. E. Grodzki	sekretarz KSM i KSMŻ
			ks. K. Grunwald	dziedkan i proboszcz w Wysockiem Maz.
			ks. B. Gumowski	dziedkan i proboszcz w Suwałkach
			ks. A. Roszkowski	dyr. drukarni diecezjalnej
			ks. S. Szczęsnowicz	dziedkan i proboszcz w Łomży
			ks. E. Walter	asystent kościelny KSM, dziedkan i proboszcz w Ostrołęce
			J. Barański	pracownik DIAK

Źródło: ADŁ, [Akta różne] [nieuporządkowane], Asystenci kościelni, prezesi i sekretarze Akcji Katolickiej w diecezji łomżyńskiej. Diecezjalna Rada Akcji Katolickiej. Kadencja od 10 VIII 1934 r. do 10 VIII 1937 r., Diecezjalna Rada Akcji Katolickiej. Kadencja od 10 VIII 1937 r. do 10 VIII 1940 r.; AAP NIAK, sygn. 71, k. 4-6, 13-18, 32-36; AAP NIAK, sygn. 54. Pismo z 23 VIII 1934 r.; AKDŁ 1(1934), nr 1, s. 4-7.

Podobne posiedzenia Rady Diecezjalnego Instytutu Akcji Katolickiej w diecezji łomżyńskiej odbywały się systematycznie, raz w roku, w latach 1935-1938³⁷. Obok wygłaszania referatów na temat zadań, celów i organizacji Akcji Katolickiej poruszano problematykę związaną z formacją członków oraz dyskutowano o sposobach ożywienia tego ruchu w parafiach. Wiele uwagi poświęcano także sprawom rozbudowy w diecezji sieci domów katolickich, domów rekolekcyjnych, bibliotek, organizacji kursów społecznych i utworzenia w tym celu stałej kadry prelegentów, a także przeprowadzenia w każdej parafii, oddziale i rodzinie Intronizacji Serca Jezusowego. Obrady delegatów kończyły się zazwyczaj uroczystym koncertem, wieczornicą lub akademią przygotowaną przez młodzież KSMM i KSMŻ w sali estradowej Domu Katolickiego w Łomży³⁸.

Cel i zadania Instytutu określał dekret erekcyjny i dołączony doń Statut Konstytucyjny oraz Regulamin. W myśl artykułu 14 Statutu Konstytucyjnego celem Instytutu było organizowanie struktur terenowych Akcji Katolickiej, tj. PAK i DAK oraz stowarzyszeń katolickich, mających wejść do Akcji Katolickiej³⁹. Istnienie bowiem szeroko rozbudowanej sieci placówek lokalnych Akcji Katolickiej było zasadniczym warunkiem jej skutecznego oddziaływania⁴⁰.

Zakładaniu struktur terenowych towarzyszyła szeroko zakrojona akcja popularyzowania idei Akcji Katolickiej wśród duchowieństwa i wiernych. Istotną rolę odgrywały w tym kursy szkoleniowe. Zgodnie z wydaną w 1933 r. przez NIAK w Poznaniu Instrukcją programową obejmować one miały „duchowieństwo, inteligencję, kierowników ośrodków Akcji Katolickiej, członków zarządów PAK i stowarzyszeń Akcji Katolickiej”⁴¹. Zasadniczym celem kursów było pogłębienie wiedzy religijnej, przekazanie ogólnych wiadomości z zakresu nauk społecznych, a także podniesienie poziomu kulturalno-oświatowego, zwłaszcza młodzieży⁴². Przeprowadzeniem ich w diecezjach zajmować się miały diecezjalne instytuty Akcji Katolickiej. W latach 1932-1937 staraniem DIAK w Łomży zorganizowano na obszarze diecezji 55 takich

---

³⁷ W i l c z y ń s k i, *Działalność diecezjalnych instytutów*, s. 104-119.

³⁸ Por. AAP NIAK, sygn. 71, k. 4-6, 13-18, 32-36; AAP NIAK, sygn. 54, k. 18-20; AKDŁ 4(1937), nr 1, s. 3 n.

³⁹ *Statut Konstytucyjny Akcji Katolickiej w Polsce*, art. 14a-c; S. Ł u k o m s k i, *Dekret erygujący Diecezjalny Instytut Akcji Katolickiej w diecezji łomżyńskiej*, WKDŁ 5(1931), nr 10, s. 298.

⁴⁰ L e s z c z y ń s k i, *Akcja Katolicka*, s. 115.

⁴¹ AAP NIAK, sygn. 54, k. 34.

⁴² Por. *Statut Konstytucyjny Akcji Katolickiej w Polsce oraz Regulaminy*, art. 14.

kursów: 37 organizacyjno-instruktorskich, 3 organizacyjno-społecznych oraz 15 organizacyjno-propagandowych (zob. tabela 3). Przedmiotem szkoleń były przeważnie zasady i organizacja oraz metody pracy religijno-oświatowej i społecznej w ramach Akcji Katolickiej, na podstawie dokumentów Stolicy Apostolskiej, Konferencji Episkopatu Polski, Naczelnego Instytutu Akcji Katolickiej, a także *Podręcznika Akcji Katolickiej* – ks. L. Civardiego⁴³

Jak wynika z tabeli 3, najwięcej kursów miało charakter organizacyjno-instruktorski. Odbywały się one zwykle w sobotę lub niedzielę i trwały z reguły jeden-dwa dni. Program kursów przewidywał obok mszy św. spotkanie uczestników w domu katolickim. Głównym punktem zebrania były referaty dotyczące istoty i zadań Akcji Katolickiej, zakładania Parafialnej Akcji Katolickiej oraz formacji członków organizacji⁴⁴ Po nich następowała dyskusja na temat życia chrześcijańskiego:

Aż się dusza radowała, gdy się słyszało, że starsi i młodzież wypowiadali się za zdecydowanym i stanowczym zwalczaniem plag, jakie szerzą się dziś wszędzie, a mianowicie: opuszczanie nabożeństw, wystawanie przed kościołem na pogawędkach, nieodpowiednie zabawy połączone z pijaństwem i bójkami, nieposzanowanie cudzej własności, przekleństwa, wstydzenie się prastarego chrześcijańskiego pozdrowienia „Niech będzie pochwalony Jezus Chrystus”, czytanie różnych złych pism występujących przeciwko Kościołowi i duchowieństwu, a zachwalających nabożeństwa tak zwanego Kościoła narodowego i innych sekt⁴⁵

Całość spotkania kończyła zazwyczaj uroczysta akademicka lub wieczornica przygotowana przez miejscową młodzież SMP⁴⁶ Kursy organizacyjno-instruktorskie prowadzili przeważnie członkowie Diecezjalnego Instytutu Akcji Katolickiej: bp B. Dembek, ks. E. Grodzki, ks. J. Rogiński, Sz. Konarski, prof. A. Skiwski, J. Szczuka, hr. A. Dzieduszycki, B. Kraszewska i W. Witkowska i oni też wygłaszali najczęściej referaty. W każdym z takich szkoleń brało udział przeciętnie około 150 osób, wydelegowanych przez proboszczów i organizacje katolickie⁴⁷

⁴³ Zob. ADŁ, [Akta różne] [nieuporządkowane], Asystenci kościelni, prezesi i sekretarze Akcji Katolickiej w diecezji łomżyńskiej. Sprawozdanie z działalności Diecezjalnego Instytutu Akcji Katolickiej za okres od 1 listopada 1937 r. do 1 kwietnia 1938 r.

⁴⁴ Przykładowo – w 1933 r. w dekanatach: Ostrów Mazowiecka, Sokoły, Ostrołęka, Łomża i Augustów wygłoszono referaty: „Akcja Katolicka, jej istota i zadania” „Parafia terenem działania Akcji Katolickiej” i „Życie nadprzyrodzone źródłem aktywności członków Akcji Katolickiej” AAP, NIAK, sygn. 54, 47-48, 49, 51, 53, 55.

⁴⁵ AAP NIAK, sygn. 54, k. 60; W i l c z y ń s k i, *Działalność diecezjalnych instytutów*, s. 106 n.

⁴⁶ „Wiadomości Archidiecezji Wileńskiej” (WAW) 6(1932), nr 9, s. 143.

⁴⁷ AAP NIAK, sygn. 71, k. 5, 13-18, 32-36; AAP NIAK, sygn. 54, k. 46, 81, 102, 109.

Tab. 3. Kursy organizowane przez Diecezjalny Instytut Akcji Katolickiej w Łomży w latach 1932-1937

Rodzaj	Uczestnicy	Czas trwania	Miejsce	Liczba
organizacyjno-instruktorski	katolicy świeccy, duchowieństwo	28 IV 1932	Łomża	1
	katolicy świeccy, duchowieństwo	5 X 1932	Suwałki	1
	duchowieństwo	29 IX 1932	Łomża	1
	duchowieństwo	5 X 1932	Suwałki	1
	delegaci stowarzyszeń katolickich, duchowieństwo	1933	w dekanatach	10
	delegaci stowarzyszeń katolickich, duchowieństwo	1934	w dekanatach	10
	delegaci PAK, duchowieństwo	1935	w dekanatach	10
	zarządy PAK	1935	Łomża, Ostrów Maz.	2
	alumni seminarium duchownego	2 I-5 I 1935	Łomża	1
organizacyjno-społeczny	asystenci kościelni	29 X 1935	Łomża	1
	delegaci stowarzyszeń katolickich	X-XII 1936	Łomża	1
	kierownictwa oddziałów KSM, KSK, KSMM i KSMŻ	3 XI-20 XII 1937	Łomża	1
organizacyjno-propagandowy	duchowieństwo	1934	Łomża	1
	alumni seminarium duchownego	16 XII-18 XII 1935	Łomża	1
	zarządy PAK, duchowieństwo	1935-1936	w dekanatach	10
	duchowieństwo	1936	Ostrołęka, Suwałki	2
	inteligencja	24 XI 1936	Łomża	1

Źródło: AAP NIAK, sygn. 71, k. 5, 13-18, 32-36; AAP NIAK, sygn. 54, k. 46, 81, 102, 109; ADŁ, [Akta różne] [nieuporządkowane], Asystenci kościelni, prezesi i sekretarze Akcji Katolickiej w diecezji łomżyńskiej, k. 5, 11-13, 66-69; AKDŁ 2(1935), nr 1, s. 5; nr 12, s. 14-15; 3(1936), nr 1, s. 19-20; 5(1938), nr 1, s. 8n.; WAW 6(1932), nr 9, s. 143; „Ruch Katolicki” 3(1933), nr 11, s. 528; WKDŁ 7(1933), nr 8, s. 97.

Nieco inne ukierunkowanie miały kursy organizacyjno-społeczne. Koncentrowały się one głównie na „pogłębieniu w uczestnikach znajomości zasad katolickich w życiu indywidualnym i społecznym oraz przygotowaniu ich do pracy w Akcji Katolickiej”⁴⁸ Środkiem do osiągnięcia celu były wykłady, dyskusje i ćwiczenia praktyczne z dziedzin techniki pracy katolickiej. Do udziału w kursach zapraszano delegatów ze wszystkich dekanatów diecezji, zarówno spośród duchowieństwa, jak i katolików świeckich. Warunkiem przystąpienia świeckich do szkolenia było ukończenie 16 roku życia, dobra opinia proboszcza oraz posiadanie wykształcenia na poziomie przynajmniej 6 klasy szkoły średniej⁴⁹ Wykłady odbywały się zwykle w półroczu zimowym (od października do grudnia), w Domu Katolickim w Łomży, dwa razy w tygodniu po dwie godziny dziennie. Kurs obejmował 32 wykłady: 20 z nauki społecznej Kościoła, 5 z Pisma Świętego, 3 z apologetyki, 3 z pedagogiki i 1 z higieny. Referaty często wygłaszali znani w kraju działacze Akcji Katolickiej⁵⁰ Przykładowo w 1937 r. w czasie kursu społecznego w Łomży prelekcje głosili między innymi: ks. S. Bross, dyrektor NIAK z Poznania, ks. F. Machay z Krakowa i dr M. Śliwińska-Zarzecka z Warszawy⁵¹ W kursach tych brało udział przeciętnie około 30 osób. Na zakończenie szkolenia uczestnicy otrzymywali świadectwo ukończenia kursu⁵²

Obok kursów instruktorskich i społecznych Instytut przeprowadzał także kursy organizacyjno-propagandowe. Miały one na celu propagowanie ideologii Akcji Katolickiej wśród duchowieństwa, inteligencji oraz kierownictwa zarządów poszczególnych stowarzyszeń wchodzących w skład Akcji Katolickiej. Na przykład w grudniu 1935 r. Instytut przeprowadził taki kurs dla kleryków seminarium duchownego w Łomży. Podjęto na nim tematy: „Orzeczenia Stolicy Apostolskiej o Akcji Katolickiej Stowarzyszenia Mężów i Kobiet”, „Dzieła pomocnicze Akcji Katolickiej” (wygłosił je bp B. Dembek), „Wyrobinie elit w Akcji Katolickiej”, „Literatura w Akcji Katolickiej”, „Organizacja i zadania zarządu PAK” (ks. J. Rogiński), „Katolickie organizacje mło-

⁴⁸ AKDŁ 3(1936), nr 12, s. 221.

⁴⁹ AAP NIAK, sygn. 71, Sprawozdanie z działalności Diecezjalnego Instytutu Akcji Katolickiej w Łomży za rok 1936.

⁵⁰ AKDŁ 3(1936), nr 12, s. 221; 5(1938), nr 1, s. 8.

⁵¹ ADŁ, [Akta różne] [nieuporządkowane], Asystenci kościelni, prezesi i sekretarze Akcji Katolickiej w diecezji łomżyńskiej. Sprawozdanie z działalności Diecezjalnego Instytutu Akcji Katolickiej w Łomży za okres od 1 listopada 1937 r. do 1 kwietnia 1938 r.

⁵² AAP NIAK, sygn. 71, k. 12 n.; ADŁ, [Akta różne] [nieuporządkowane], Asystenci kościelni, prezesi i sekretarze Akcji Katolickiej w diecezji łomżyńskiej.

dzieżowe w Belgii i Włoszech”, „Ustawodawstwo państwowe w odniesieniu do stowarzyszeń katolickich”, „Organizacja pracy w KSMM i KSMŻ”, „System zastępowy w stowarzyszeniach młodzieżowych Akcji Katolickiej” (ks. E. Grodzki)⁵³

Z inicjatywy Diecezjalnego Instytutu Akcji Katolickiej zorganizowano w Łomży i Suwałkach w latach 1938-1939 Instytut Wyższej Kultury Religijnej⁵⁴ Zasadniczym celem Instytutu Wyższej Kultury Religijnej było „pogłębienie wiedzy religijnej i życia duchowego mieszkańców diecezji łomżyńskiej”⁵⁵ Adresowany był głównie do osób, które miały wyższe lub średnie wykształcenie. Wykłady odbywały się z reguły dwa razy w tygodniu (w środy i piątki) oraz co drugą niedzielę i trwały od listopada do początku marca⁵⁶ W ciągu pierwszych czterech miesięcy istnienia Instytutu odbyło się 46 wykładów z zakresu Pisma Świętego, dogmatyki, etyki, apologetyki, filozofii, historii Kościoła, literatury oraz nauk społecznych⁵⁷ Prelegentami byli przeważnie księża profesorowie z seminarium duchownego oraz członkowie zarządu DIAK. Do najbardziej zaangażowanych na tym polu należeli: bp T. Zakrzewski (6 wykładów), ks. M. Piaszczyński (4), prof. A. Bieńkowski (4), ks. J. Rogiński (4) oraz M. Osiecka (4)⁵⁸ Na czele IWKR w diecezji łomżyńskiej stał ks. J. Rogiński, sekretarz DIAK w Łomży⁵⁹ Ogółem w pierwszym kursie IWKR w Łomży i Suwałkach świadectwo ukończenia kursu otrzymało prawie 200 osób (zgodnie ze statutem IWKR świadectwo z uczestnictwa w kursie mogły otrzymać tylko te osoby, które wysłuchały przynajmniej 30 wykładów i zdały egzamin z wykładanych przedmiotów)⁶⁰ Słu-

⁵³ AKDŁ 3(1936), nr 1, s. 9.

⁵⁴ AKDŁ 6(1939), nr 1, s. 8.

⁵⁵ *Kurs Wyższej Kultury Religijnej w Łomży (zadania i program)*, Łomża [1938], s. 1.

⁵⁶ Zob. J. M a j k a, *Katolickie szkolenie społeczne*, w: *Historia katolicyzmu społecznego w Polsce 1832-1939*, s. 549.

⁵⁷ W myśl Statutu IWKR w diecezji łomżyńskiej program studium obejmował następujące zagadnienia: **Rok pierwszy** – Wstęp do Pisma św.; Zasady filozofii chrześcijańskiej; Wiadomości z historii Kościoła. **Rok drugi** – Wykład dogmatu katolickiego (cz. 1); Teologia moralna i ascetyka; O istocie i organizacji Akcji Katolickiej. **Rok trzeci** – Wykład dogmatu katolickiego (cz. 2); Zasady socjologii; Pedagogika ogólna i katechetyka. *Statut IWKR w diecezji łomżyńskiej*, Łomża 1938, art. 1-3; *Kurs Wyższej Kultury Religijnej w Łomży*, s. 2-8; M a j k a, *Katolickie szkolenie społeczne*, s. 550.

⁵⁸ AKDŁ 6(1939), nr 1, s. 8; 6(1939), nr 3, s. 48; 6(1939), nr 4, s. 68.

⁵⁹ Archiwum Archidiecezjalne w Gnieźnie, Archiwum Prymasa Polski I, sygn. 53, Instytut Wyższej Kultury Religijnej w Polsce 1937-1939, k. 27.

⁶⁰ *Kurs Wyższej Kultury Religijnej w Łomży*, s. 1; AKDŁ 6(1939), nr 1, s. 8.

chacze dzielili się zwykle na zwyczajnych i wolnych. Zwyczajni byli zobowiązani do regularnego uczęszczania na wykłady i składania pod koniec każdego roku egzaminów z poszczególnych przedmiotów. Egzaminy odbywały się przed komisją złożoną z egzaminatora, przewodniczącego, wyznaczonego przez dyrektora Instytutu, oraz delegata Kurii Biskupiej z Łomży⁶¹ W diecezji łomżyńskiej słuchaczami zwyczajnymi Instytutu byli głównie urzędnicy, nauczyciele, adwokaci, inżynierowie oraz lekarze⁶²

Powszechną praktyką stosowaną w diecezji łomżyńskiej było organizowanie przez duchowieństwo i Instytut Akcji Katolickiej tzw. odczytów katolickich. Odbywały się one głównie w większych ośrodkach diecezji (dekana- tach), po uprzednim zapowiedzeniu ich w lokalnej prasie oraz w ramach ogłoszeń parafialnych. Skierowane były do wiernych, którzy „chcieliby posze- rzyć swoje wiadomości z zakresu filozofii i teologii”⁶³ Problematyka odczytów dotyczyła najczęściej zagadnień biblijnych, prawnych oraz społecz- nych⁶⁴ Przykładowo w 1935 i 1936 r. wykłady poświęcono rodzinie i mał- żeństwu. Podjęto je w nawiązaniu do wydanej w latach trzydziestych przez władze państwowe ustawy dopuszczającej rozwody⁶⁵

Wielkim wydarzeniem zorganizowanym przez łomżyński DIAK było świę- to Chrystusa Króla, obchodzone pod hasłem „Pan Bóg naszym celem” Święto to poprzedziły duże przygotowania w postaci akcji informacyjnej na łamach prasy oraz rozesłanych 19.500 pism, broszur i naklejek. Samo święto przebie- gało w bardzo różny sposób (podniosłe manifestacje, procesje, uroczyste msze św., akademie, przedstawienia sceniczne): „Przepiękny to musiał być widok, gdy takie rozmodlone gromady z różnych stron wchodziły do miasteczka lub wsi kościelnej z obrazem Tego, który jest Panem i celem naszym. Nawet u najbardziej chyba obojętnych ludzi zadrgało serce i ciche westchnienie

⁶¹ Statut IWKR w diecezji łomżyńskiej, art. 2.

⁶² W. G u z e w i c z, *Działalność społeczna duchowieństwa diecezji łomżyńskiej w okre- sie międzywojennym*, „Nasza Przeszłość” 97(2002), s. 251.

⁶³ WAW 4(1930), nr 24, s. 296; *Kronika Seminarium Duchownego w Łomży 1919-1939* [rkps BSDŁ], s. 155, 186.

⁶⁴ „Przegląd Homiletyczny” 4(1926), nr 1, s. 55; „Życie i Praca” (ŻiP) 2(1925), nr 8, s. 3; 7(1930), nr 3, s. 2; 7(1930), nr 5, s. 3; 8(1931), nr 4, s. 5; 9(1932), nr 12, s. 5; 10(1933), nr 11, s. 5.

⁶⁵ Wojewódzkie Archiwum Państwowe w Białymstoku (dalej cyt.: WAPB), Urząd Woje- wódzki Białostocki 1920-1939 [1918-1919] (dalej cyt.: UWB), sygn. 91, Miesięczne sprawo- zdania sytuacyjne z zakresu spraw społeczno-politycznych i narodowościowych 1936, k. 70.

popłynęło do stóp Zbawiciela [...]. Po skończonych uroczystościach ludzie z żalem, że się to już skończyło, rozchodzili się do domów”⁶⁶

Dużym przedsięwzięciem DIAK w Łomży było zorganizowanie czterech kongresów eucharystycznych, w tym trzy o zasięgu regionalnym⁶⁷ i jeden ogólnodiecezjalny⁶⁸. Zgromadziły one łącznie około 210 tys. wiernych⁶⁹. Według danych Instytutu Akcji Katolickiej w Łomży udział w tych kongresach wzięła duża grupa członków Akcji Katolickiej. Było ich około 60 tys., co stanowiło prawie 30% ogólnej liczby uczestników⁷⁰. Spośród wszystkich odbytych na terenie diecezji kongresów najliczniejszy był Diecezjalny Kongres Eucharystyczny w Łomży. Zgromadził on około 100 tys. uczestników, w tym prawie 10 tys. młodzieży KSMM i KSMŻ i 8 tys. członków KSK i KSM⁷¹.

Za przygotowanie i przeprowadzenie kongresów w diecezji odpowiadał komitet wykonawczy w składzie bp B. Dembek, J. Szczuka (prezes DIAK), ks. J. Rogiński (dyrektor DIAK) oraz 50 innych członków (głównie byli to duchowni i przedstawiciele organizacji katolickich w diecezji)⁷². Komitet zajmował się także opracowaniem całościowego programu uroczystości. Obok kulminacyjnego punktu każdego z kongresów, jakim była msza św. z procesją eucharystyczną, miały miejsce również spotkania formacyjne w specjalnie powołanych do tego pięciu sekcjach (Katolickiego Stowarzyszenia Mężów, Katolickiego Stowarzyszenia Kobiet, Trzeciego Zakonu św. Franciszka, Inteligencji Katolickiej oraz Katolickiego Stowarzyszenia Młodzieży Męskiej i Żeńskiej)⁷³. Przedmiotem wykładów i dyskusji był Najświętszy Sakrament – Eucharystia. Do wygłoszenia prelekcji zapraszani byli głównie profesorowie seminarium duchownego w Łomży oraz pracownicy Kurii Biskupiej. Obrady prowadzone w tych grupach kończyły się zwykle podjęciem szeregu ważnych postanowień dotyczących życia religijnego w diecezji⁷⁴. Na zakończenie

---

⁶⁶ AAP NIAK, sygn. 54, k. 70.

⁶⁷ Były to kongresy w Łapach (28-29 VI 1933), Ostrołęce (1-2 VII 1933) i w Augustowie (2-3 IX 1933). WKDŁ 7(1933), nr 6, s. 82 n.

⁶⁸ Miał miejsce w Łomży 28 i 29 VIII 1936 r. „Ruch Katolicki” 6(1936), nr 8, s. 379.

⁶⁹ W. G u z e w i c z, *Duchowieństwo diecezji łomżyńskiej II Rzeczypospolitej*, Lublin 2003, s. 166.

⁷⁰ AKDŁ 3(1936), nr 7-8, s. 148 nn.

⁷¹ „Ruch Katolicki” 6(1936), nr 8, s. 379.

⁷² WKDŁ 10(1936), nr 3, s. 30-31.

⁷³ *Pamiętka Kongresu Eucharystycznego w Łomży*, [Łomża 1936], s. 2 nn.

⁷⁴ Na przykład podczas Kongresu Eucharystycznego w Łomży podjęto uchwały: „1. Wobec coraz silniejszego bezbożnictwa w wychowaniu młodzieży w Polsce, usilnie się domagamy

kongresów odbywało się uroczyste ślubowanie wszystkich uczestników spotkań, że „wiary katolickiej będą strzec, ją nietkniętą następnym pokoleniom przekazywać, Przenajświętszego Sakramentu i Krzyża Chrystusowego bronić oraz w służbie Matki Najświętszej do ostatniego tchnienia trwać”⁷⁵ Całość spotkań uświetniały pochody i defilady zorganizowane przez KSMM i KSMŻ oraz występy licznych orkiestr, wśród których wyróżniała się kapela piszczałkowa młodzików z Myszyńca i 26-osobowa orkiestra dęta z Bargłowa Kościelnego⁷⁶

Do zadań DIAK należało także nawiązywanie współpracy z poszczególnymi zarządami PAK i stowarzyszeniami wchodzącymi w skład Akcji Katolickiej. Zakres i formy tej kooperacji określał Statut Konstytucyjny Akcji Katolickiej w Polsce oraz Regulamin Diecezjalnego Instytutu Akcji Katolickiej. W myśl tych dokumentów Instytut miał prawo tworzenia i rozwiązywania PAK, sprawowania kontroli nad ich działalnością, żądania sprawozdań oraz rozwiązywania poważniejszych sporów zaistniałych pomiędzy zarządami PAK a organizacjami wchodzącymi w skład Akcji Katolickiej⁷⁷ Kontakt z PAK Instytut utrzymywał między innymi poprzez korespondencję, okólniki, sprze-

---

katolickiego wychowania w szkołach, jako największej dźwigni w kształtowaniu ducha obywatelskiego młodzieży. W tym celu rodzice powinni wchodzić do komitetów rodzicielskich przy szkołach oraz stale brać udział w konferencjach i wywiadówkach rodzicielskich. Nadto winni się domagać, aby całe wychowanie szkolne było oparte na katolickich zasadach; 2. Wobec ciężkiego położenia wsi i miast, które ujemnie odbija się również na życiu religijnym ich mieszkańców, katolicy będą zrzeszali się w dzieła chrześcijańskiego miłosierdzia dla podniesienia poziomu materialnego katolickiego społeczeństwa; będą popierali rodzimy handel i przemysł; 3. Inteligencja katolicka, zdając sobie sprawę, że bez prasy katolickiej nie można przechować otrzymanej od przodków w spuściźnie wiekowej kultury katolickiej i przekazywać jej następnym pokoleniom, będzie wraz z ludem wydatnie popierać katolickie wydawnictwa, czytelnie i biblioteki, prenumerować katolickie czasopisma i dzienniki, a zwalczać wszelkie pisma wrogie Kościołowi; 4. Młodzież męska i żeńska, zgromadzona w katolickich stowarzyszeniach na I Diecezjalnym Kongresie Eucharystycznym w Łomży, ślubuje Eucharystycznemu Panu, że w czasach dziejowego przełomu będzie usilnie pracowała nad pogłębieniem w sobie życia wewnętrznego oraz wyrobieniu niezłomnego i czystego charakteru; 5. Aby sprostać temu zadaniu religijnego odrodzenia społeczeństwa, katolicy wszystkich stanów i zawodów będą często zasilali się Komunią św., która jest niewyczerpalnym źródłem sił duchowych i najdoskonalszym środkiem pogłębienia i rozwoju życia moralnego poszczególnych jednostek” (AKDŁ 3(1936), nr 7-8, s. 134-135).

⁷⁵ S. Ł u k o m s k i, *List pasterski [o Kongresie Eucharystycznym w Łomży]*, WKDŁ 10(1936), nr 7-8, s. 107-109.

⁷⁶ *Kronika Seminarium Duchownego w Łomży 1919-1939* [rkps BSDŁ], s. 207; „Już świta” 3(1936), nr 7-8, s. 7.

⁷⁷ *Statut Konstytucyjny Akcji Katolickiej w Polsce*, art. 18; WKDŁ 5(1931), nr 10, s. 298-303.

daż materiałów propagandowych (ulotek, nalepek, znaczków itp.), kolportaż czasopisma „Akcja Katolicka Diecezji Łomżyńskiej”, zamieszczanie komunikatów o Akcji Katolickiej w innych pismach (np. „Wiadomościach Kościelnych Diecezji Łomżyńskiej”, „Życiu i Pracy”, „Sprawie Katolickiej”), a także poprzez organizowanie różnego rodzaju spotkań, kursów, wieców, zjazdów i wizytacji⁷⁸

Na początku każdego roku DIAK rozsyłał wszystkim istniejącym zarządom PAK krajowe programy Akcji Katolickiej oraz diecezjalne, uchwalane przez Instytut i zatwierdzone przez ordynariusza. Programy te Instytut zamieszczał także w „Akcji Katolickiej Diecezji Łomżyńskiej” oraz w swoich okólnikach drukowanych na powielaczu⁷⁹ Podawano w nich nie tylko szczegółowe wytyczne do pracy organizacyjnej, ideowej i apostołskiej, ale także wskazówki mogące pomóc w realizacji tych programów. Ponadto przypomniano w nich o regularnej prenumeracie pism organizacyjnych, opłacaniu składek członkowskich oraz obowiązku nadsyłania sprawozdań⁸⁰

Parafialne Akcje Katolickie, będąc zależne od Instytutu organizacyjnie i ideowo, realizowały programy ogólne i szczegółowe zlecane im przez DIAK. Wiele wskazuje na to, iż nie wszystkie zarządy PAK wywiązywały się ze swoich obowiązków. Świadczą o tym między innymi sprawozdania Instytutu składane co roku do NIAK w Poznaniu. I tak na przykład w raporcie z 1937 r. odnaleźć można informację, że na 124 istniejących w diecezji zarządów PAK tylko 67 nadesłało sprawozdania ze swej działalności. Te zaś sprawozdania, które Instytut otrzymał, w większości były sporządzone ogólnikowo i nieczytelnie. Na pytanie postawione w kwestionariuszu: „jak spełniają zarządy PAK swoje zadania?” – Instytut w Łomży często odpowiadał: „Zarządy w większości są bierne i niedoceniają jeszcze swojej roli”⁸¹ Jedną z przyczyn tej niekorzystnej działalności PAK w diecezji była – zdaniem kierownictwa DIAK – „mała liczba ludzi dostatecznie wyszkolonych do prowadzenia PAK, szczególnie na wsi” oraz „brak zaangażowania dla sprawy ze strony niektórych księży, zwłaszcza starszych wiekiem” Trzeba dodać, iż

---

⁷⁸ AAP NIAK, sygn. 71, k. 4-6, 13-18, 32-36; AAP NIAK, sygn. 54. Pismo z 23 VIII 1934 r.

⁷⁹ AAP NIAK, sygn. 54. Sprawozdanie z działalności DIAK w Łomży za rok 1934.

⁸⁰ Zob. AKDŁ 1(1934) – 6(1939).

⁸¹ AAP NIAK, sygn. 54, k. 20; ADŁ, [Akta różne] [nieuporządkowane], Asystenci kościelni, prezesi i sekretarze Akcji Katolickiej w diecezji łomżyńskiej. Sprawozdanie z działalności Parafialnych Zarządów Akcji Katolickiej za ubiegły okres, które złożył p. szambelan J. Szczuka, prezes DIAK, na zebraniu prezesów i sekretarzy PAK w dniu 7 kwietnia 1938 r.

z tych samych powodów Instytut miał poważne trudności w rozbudowie i utrzymaniu placówek PAK na terenie diecezji⁸²

Nieco inny charakter miała współpraca Instytutu z poszczególnymi oddziałami stowarzyszeń Akcji Katolickiej (KSM, KSK, KSMM i KSMŻ). Zgodnie z artykułem 2 Szczegółowego Regulaminu Diecezjalnego Instytutu Akcji Katolickiej władzę kierowniczą i organizacyjną dla stowarzyszeń Akcji Katolickiej w Łomży stanowił DIAK⁸³. Oddziały miały wypełniać zadania ogólne, zlecane im przez Instytut, uzgadniać z nim sposoby wykonywania programów Akcji Katolickiej, przedkładać projekty uroczystości i manifestacji o charakterze ogólnym (jak np. święta Chrystusa Króla, obchody dni papieskich itp.) oraz składać sprawozdania z rocznej swej działalności⁸⁴. Instytut natomiast nie wpływał bezpośrednio na inne działy pracy oddziałów stowarzyszeń, jak np. dział sportowy, organizacyjny, oświatowy, charytatywny, przygotowania zawodowego itp.⁸⁵. Organizowanie i korygowanie tej działalności zostawiał centralom kierowniczym tych stowarzyszeń w Łomży. Za ich pośrednictwem Instytut nawiązywał także stałe kontakty z poszczególnymi oddziałami w terenie. Ze sprawozdań, jakie wysyłał DIAK do Poznania, wynika, iż współpraca pomiędzy poszczególnymi stowarzyszeniami a Instytutem w Łomży układała się stosunkowo dobrze. Była ona – jak podają raporty – „ściśła i skoordynowana, oparta na zasadach regulaminu”⁸⁶.

Instytut Diecezjalny w Łomży pozostawał w ścisłej łączności z NIAK w Poznaniu. Członkowie zarządu DIAK w Łomży brali udział między innymi w krajowych konferencjach porozumiewawczych, zjazdach i kursach Akcji Katolickiej. Przykładowo – w 1935 r. ks. J. Rogiński uczestniczył w konferencji porozumiewawczej sekretarzy DIAK w Poznaniu⁸⁷, a w 1936 r. wraz z biskupem B. Dembkiem oraz prezesem Instytutu – J. Szczuką reprezentował diecezję na ogólnopolskim zjeździe prezesów, sekretarzy i asystentów kościelnych DIAK w Warszawie⁸⁸. Instytut organizował również wyjazdy

⁸² AAP NIAK, sygn. 71, k. 6; AAP NIAK, sygn. 54, k. 83.

⁸³ ADŁ, [Akta różne] [nieuporządkowane], Asystenci kościelni, prezesi i sekretarze Akcji Katolickiej w diecezji łomżyńskiej. Szczegółowy Regulamin Diecezjalnego Instytutu Akcji Katolickiej w Łomży, art. 2.

⁸⁴ *Statut Konstytucyjny Akcji Katolickiej w Polsce*, art. 20; *Statut Katolickiego Stowarzyszenia Młodzieży Żeńskiej*, Łomża 1934, art. 10.

⁸⁵ AAP NIAK, sygn. 71. Pismo DIAK w Łomży do NIAK w Poznaniu. Łomża 11 III 1936 r.; por. L e s z c z y ń s k i, *Akcja Katolicka*, s. 126.

⁸⁶ Zob. AAP NIAK, sygn. 54, k. 19.

⁸⁷ „Ruch Katolicki” 5(1935), nr 11, s. 543.

⁸⁸ AAP NIAK, sygn. 71. Pismo z 21 II 1936 r.; AKDŁ 3(1936), nr 2, s. 29.

swych przedstawicieli oraz delegatów stowarzyszeń na „Studia Katolickie” i „Kursy Instruktorskie”, urządzane co roku przez NIAK w różnych częściach Polski. W czasie trwania tych szkoleń omawiano głównie programy i zadania Akcji Katolickiej w kraju, opierając się na hasłach ustalonych i ogłaszanych przez Episkopat. I tak na przykład w 1938 r. na Czwartym Kursie Społecznym, który odbył się w Katowicach, wzięło udział 13 osób z diecezji łomżyńskiej. Należy dodać, iż była to jedna z najliczniejszych delegacji na tym zjeździe. Większą liczbę przedstawicieli miała tylko diecezja katowicka⁸⁹

Łączność Instytutu łomżyńskiego z NIAK w Poznaniu przejawiała się także w utrzymywaniu z nim stałej korespondencji, w składaniu sprawozdań z rocznej pracy oraz w prenumeracie czasopism Akcji Katolickiej. Przykładowo – w 1934 r. w dzienniku korespondencyjnym DIAK w Łomży zanotowano 37 wysłanych korespondencji do NIAK w Poznaniu⁹⁰, a dwa lata później blisko 70⁹¹. Najczęściej tematem korespondencji była sprawa statutów i regulaminów Akcji Katolickiej, organizowania uroczystości Chrystusa Króla i Dni Katolickich, propagowania czytelnictwa prasy katolickiej oraz ściągania należności za materiały formacyjne⁹²

Władze DIAK w Łomży włączały się żywo w dyskusje nad działalnością Akcji Katolickiej w Polsce. Przykładowo – w 1935 r. wysunięto do NIAK w Poznaniu trzy postulaty dotyczące prac zarządów parafialnych Akcji Katolickiej. Pierwszy z nich dotyczył „uproszczenia całej maszyny Akcji Katolickiej w parafii”⁹³. Chodziło tu przede wszystkim o sposób prowadzenia zebrań stowarzyszeń i zarządów parafialnych Akcji Katolickiej. W myśl regulaminu Akcji Katolickiej posiedzeń takich powinno się odbywać minimum 9 w miesiącu (4 spotkania kierownictw stowarzyszeń Akcji Katolickiej, 4 spotkania wszystkich członków stowarzyszeń Akcji Katolickiej i 1 posiedzenie zarządu parafialnego). Zdaniem władz DIAK zorganizowanie wszystkich spotkań w miesiącu – wobec tego, że w parafii był najczęściej jeden ksiądz – było po prostu niemożliwe. Postulowano przeto: „czyżby nie można poczy-

⁸⁹ Diecezję łomżyńską reprezentowali: M. Borecka, K. Gałczyńska, ks. B. Godlewski, ks. S. Koćmierowski, ks. J. Łapiński, J. Malinowski, Z. Markiewicz, W. Mróz, M. Popiołek, ks. J. Rogiński, M. Selens, J. Szczuka oraz M. Szubra. AKDŁ 5(1938), nr 10, s. 166.

⁹⁰ AAP NIAK, sygn. 54. Sprawozdanie z działalności Diecezjalnego Instytutu Akcji Katolickiej w Łomży za rok 1934.

⁹¹ AAP NIAK, sygn. 71. Sprawozdanie z działalności Diecezjalnego Instytutu Akcji Katolickiej w Łomży za rok 1936.

⁹² AAP NIAK, sygn. 54, k. 1-5, 11, 16-17.

⁹³ AAP NIAK, sygn. 71, k. 6; *W i l c z y ń s k i*, *Działalność diecezjalnych instytutów*, s. 113.

nić jakiś skrótów w kształceniu religijnym, jeśli chodzi o kwadranse religijne lub katechizmowe, które się powtarzają na wszystkich zebraniach oddziałów?”⁹⁴ Kolejny wniosek dotyczył spraw programowych, które „zasadniczo są bardzo piękne i wielkiego znaczenia, wprowadzone w czyn dużo zaważą na losach naszego narodu, jednak jednocześnie są zbyt odległe od realnego życia wiernych w diecezji”⁹⁵ W pismach terenowych oddziałów Akcji Katolickiej wnioskowano „o zatrudnienie Akcji Katolickiej oprócz ideowych celów czymś praktycznym (np. zagadnieniami gospodarczymi)”⁹⁶ I wreszcie wnioskowano o obniżenie ceny wydawnictw NIAK, które były zbyt wysokie na możliwości diecezji łomżyńskiej, obciążonej wieloma innymi wydatkami⁹⁷

Kontakt Instytutu z NIAK w Poznaniu przejawiał się także w sprawowaniu do diecezji czasopism: „Ruchu Katolickiego”, centralnego organu prasowego NIAK, oraz „Na wyżyny”, „Przebojem” (dla stowarzyszeń KSM), „Zjednoczenie”, „Gazety dla Kobiet” (KSK), „Młodej Polki”, „Przyjaciela Młodzieży”, „Kierownika Stowarzyszeń Młodzieży” (KSMŻ i KSMM)⁹⁸ Pisma te z powodu wysokich cen oraz „nieprzystępności artykułów do poziomu wiejskich oddziałów” nie były prenumerowane przez wszystkie placówki Akcji Katolickiej w diecezji. Przykładowo – w 1934 r. „Ruch Katolicki” abonowało 86 parafii, tj. 70% ogólnej liczby parafii⁹⁹, a dwa lata później, w 1936 r., już tylko 46 parafii (37%)¹⁰⁰ W następnych latach obserwuje się dalszy spadek liczby prenumeratorów tego czasopisma. W latach 1937-1938 abonowały go zaledwie 34 parafie (34%)¹⁰¹

Zdecydowanie lepsza sytuacja przedstawiała się z nabywaniem materiałów organizacyjnych i formacyjnych ze „Szkoły Czynu” oraz innych wydawnictw

⁹⁴ AAP NIAK, sygn. 71, k. 6 nn.

⁹⁵ ADŁ, [Akta różne] [nieuporządkowane], Asystenci kościelni, prezesi i sekretarze Akcji Katolickiej w diecezji łomżyńskiej. Sprawozdanie z działalności Diecezjalnego Instytutu Akcji Katolickiej w Łomży za rok 1935.

⁹⁶ AAP NIAK, sygn. 71, k. 6.

⁹⁷ W i l c z y ń s k i, *Działalność diecezjalnych instytutów*, s. 113.

⁹⁸ Por. J. M a j k a, *Akcja Katolicka w Polsce w XX-leciu międzywojennym*, w: *Verbum Crucis. Kardynałowi Bolesławowi Kominkowi w hołdzie*, red. J. Krucina, Wrocław 1974, s. 80-82.

⁹⁹ AAP NIAK, sygn. 54. Sprawozdanie z działalności Diecezjalnego Instytutu Akcji Katolickiej w Łomży za rok 1933.

¹⁰⁰ AAP NIAK, sygn. 71, k. 14; „Ruch Katolicki” 7(1937), nr 12, s. 632.

¹⁰¹ AAP NIAK, sygn. 71. Sprawozdanie z działalności Diecezjalnego Instytutu Akcji Katolickiej w Łomży za rok 1937 i 1938.

NIAK. Według sprawozdań Instytutu z lat 1934-1938 prawie połowa zarządów PAK korzystała z tych materiałów (około 45% ogólnej liczby placówek). Zdaniem kierownictwa Instytutu o wiele więcej oddziałów kupowałyby te pomoce, gdyby nie „wysokie ceny” i „trudna sytuacja materialna wielu członków Akcji Katolickiej w diecezji”¹⁰²

Stosunek władz samorządowych, jak i państwowych do Akcji Katolickiej był najczęściej bierny lub negatywny¹⁰³. Spowodowane to było między innymi tym, iż członkowie Akcji Katolickiej udzielali poparcia ugrupowaniu Stronnictwa Narodowego i Chrześcijańskiej Demokracji, partiom opozycyjnym w stosunku do rządu i obozu Piłsudskiego¹⁰⁴. Na podstawie przeanalizowanego materiału wynika, iż władze państwowe bacznie śledziły rozwój i działalność Akcji Katolickiej w diecezji. Widziały w niej bowiem „czynnik służący do obalenia władzy”¹⁰⁵. Nieraz też występowały przeciwko członkom Akcji Katolickiej, oskarżając ich o prowadzenie agitacji na rzecz partii narodowo-katolickich, udostępnianie lokali katolickich na zebrania organizacyjne i wiece poselskie oraz bojkotowanie uroczystości państwowych (np. związanych z imieninami Marszałka Piłsudskiego)¹⁰⁶. Z kolei przedstawiciele Akcji Katolickiej krytykowali poczynania władz rządowych, zarzucając im między innymi nieposzanowanie katolickiego modelu małżeństwa i rodziny, ograniczenie wpływu rodziców na nauczanie i wychowanie dzieci w szkołach, lekceważenie tradycji narodowo-katolickiej itp.¹⁰⁷

¹⁰² AAP NIAK, sygn. 71, k. 4, 14; AAP NIAK, sygn. 54. Sprawozdanie z działalności Diecezjalnego Instytutu Akcji Katolickiej w Łomży za lata 1931-1934.

¹⁰³ W relacjach władzy państwowej z Akcją Katolicką obowiązywało ogólne prawo o stowarzyszeniach z 1932 r. oraz rozporządzenie Rady Ministrów o stowarzyszeniach służących katolickim celom religijnym i wyznaniowym z 1934 r. Wydaje się jednak, że były to posunięcia raczej taktyczne aniżeli wyraz sympatii i życzliwości. Postawę kręgów rządowych wyrażało opracowanie A. Okólskiego o Akcji Katolickiej, w którym zarzucał Akcji Katolickiej mieszanie się do polityki. A. O k ó ł s k i, *Nowe drogi Kościoła, rzecz informacyjna o Akcji Katolickiej w Polsce*, Warszawa 1934, s. 10 nn.

¹⁰⁴ WAPB UWB, sygn. 91, k. 80; sygn. 59, Tygodniowe sprawozdanie sytuacyjne 1931, k. 194.

¹⁰⁵ WAPB UWB, sygn. 108, k. 30; sygn. 59, k. 35.

¹⁰⁶ Archiwum Akt Nowych w Warszawie (dalej cyt.: AAN), Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego (dalej cyt.: MWRiOP), sygn. 456, Półroczne sprawozdanie z życia polskich związków i stowarzyszeń 1935-1936, s. 311, 395-397.

¹⁰⁷ Por. T. K u b i n a, *Akcja Katolicka a polityka*, „Ruch Katolicki” 1(1931), nr 5, s. 134-153; K. K r a s s o w s k i, *Episkopat Katolicki w II Rzeczypospolitej*, Warszawa-Poznań 1982, s. 198; J. K o n i e c z n y, *Chrześcijańskie zasady wychowawcze*, „Ruch Katolicki” 6(1936), nr 9-10, s. 399 nn.

Postawa władz państwowych wpływała także na stosunek inteligencji, w szczególności zaś nauczycielstwa do Akcji Katolickiej. Bywały bowiem wypadki, o czym informują nas sprawozdania DIAK w Łomży, kongregacje duchowieństwa czy protokoły wizytacyjne, wywierania wpływu na nauczycieli zajmujących się Akcją Katolicką ze strony między innymi inspektorów szkolnych oraz przedstawicieli Związku Nauczycielstwa Polskiego. Dlatego też wielu nauczycieli stroniło od Akcji Katolickiej i w obawie o utratę posad nie angażowali się w tę sprawę¹⁰⁸ Również mały był udział szkolnictwa wyższego w działaniach Akcji Katolickiej; w sumie ograniczony tylko do przerw semestralnych (ferie), i to tylko w kilku ośrodkach. Wynika z tego, że inteligencja nie brała dużego udziału w działaniach Akcji Katolickiej¹⁰⁹

Podobnie duchowieństwo z dystansem odnosiło się do Akcji Katolickiej. Podczas gdy pewna część księży (szczególnie tych, którzy z Akcją Katolicką współpracowali bezpośrednio) była przeświadczona o konieczności dalszej jej pracy, to inni byli nawet skłonni negować istnienie tej organizacji. Najwięcej jednak zastrzeżeń i oporów w stosunku do Akcji Katolickiej wnosili księża starsi wiekiem, przywiązani do tradycyjnych form duszpasterstwa. Często nie rozumieli oni podstawowych zasad i metod działania Akcji Katolickiej, przez co odnosili się do niej z niechęcią i krytyką, a nawet utrudniali jej pracę w parafii¹¹⁰

Największą popularnością Akcja Katolicka cieszyła się na wsi, dlatego władze łomżyńskiego DIAK, w podsumowaniach swoich sprawozdań, szczególnie mocno ubolewały, że właśnie na wsiach brakuje ludzi świeckich, którzy mogliby pokierować parafialnymi oddziałami Akcji Katolickiej, wychodząc tym samym naprzeciw zapotrzebowaniom społeczności lokalnych. W sumie bardzo mała liczba świeckich była przygotowana do tego zadania, dlatego z konieczności musieli czynić to sami księża. Oni również nie zawsze byli przygotowani do tej pracy, która zabierała im nadto wiele cennego czasu. Przykładowo – ks. J. Janucik z Rygałówki opisując stan parafii przed wizytacją biskupią w 1936 r., zwracał uwagę na odosobnienie księdza w Akcji Katolickiej. Pisał on: „Do prowadzenia Akcji Katolickiej nie ma tu żadnych pomocników. Parafia tutejsza dworów polskich nie ma. A ponieważ nie było tu jakiegokolwiek inteligencji, przeto żadna praca społeczna nie była i nie jest

---

¹⁰⁸ AAP NIAK, sygn. 54. Sprawozdanie Diecezjalnego Instytutu Akcji Katolickiej w Łomży za rok 1933; Archiwum Diecezjalne w Ełku (dalej cyt.: ADE), Akta Parafii (dalej cyt.: AP) Rygałówka 1920-1944, k. 95-97.

¹⁰⁹ AAP NIAK, sygn. 54, k. 80-83.

¹¹⁰ G u z e w i c z, *Duchowieństwo diecezji łomżyńskiej*, s. 207.

znana. Cały więc ciężar prowadzenia Akcji Katolickiej spoczywa na barkach jednego proboszcza”¹¹¹ Z podobnymi problemami spotykali się księża w wielu ośrodkach diecezji. Kwestię tę starano się rozwiązywać na różne sposoby. Przykładowo – w Bargłowie Kościelnym ks. F. Haraburda zwrócił się do bpa S. Łukomskiego z prośbą o przysłanie do parafii dodatkowych wikariuszy. W liście datowanym na 17 marca 1936 r. pisał: „Obecnie mamy po 15 oddziałów, posiedzeń, zebrań, zbiórek zastępów, kierownictw kółek i sekcji. Nie ma mowy o jakiegokolwiek innej działalności w parafii [...]. Dlatego zwracam się z pokorną prośbą do Waszej Ekszelencji o przysłanie do parafii przynajmniej jeszcze dwóch księży wikariuszy”¹¹² Z kolei ks. A. Żewis z Rydzewa problem kadrowy starał się rozwiązać poprzez wysyłanie na różnego rodzaju kursy społeczne jak najwięcej osób z parafii. Stał on bowiem na stanowisku, iż „nie należy zakładać oddziałów Akcji Katolickiej, dopóki wpraw nie wykształci się odpowiedniej liczby ludzi zdolnych poprowadzić to dzieło do końca”¹¹³

Rozwój Instytutu, jak również całej Akcji Katolickiej, uzależniony był w znacznym stopniu od posiadanych środków finansowych. Regulamin DIAK mówił o uposażeniu tylko tyle, że majątkiem Instytutu kieruje jego sekretarz, który w porozumieniu z prezesem DIAK ma obowiązek przedkładania ordynariuszowi i Diecezjalnej Radzie Akcji Katolickiej roczne sprawozdanie finansowe i preliminarz budżetowy¹¹⁴ Brak jest w Regulaminie wyraźnego określenia źródeł, z których Instytut czerpałby potrzebne środki finansowe.

Podstawową bazę materialną DIAK-u w diecezji łomżyńskiej stanowiły subwencje z kurii biskupiej, procent od sprzedanych książek, broszur, czasopism, nalepek, symboli organizacyjnych itp., a także dobrowolne ofiary dobroczyńców¹¹⁵ Budżet Diecezjalnego Instytutu Akcji Katolickiej w Łomży zamykał się zwykle kwotą około 9 tys. złotych, z tego 6 tys. złotych pochodziło z subwencji, a reszta z wypracowanych zysków i ofiar. Istotnym źródłem dochodów DIAK w Łomży były datki duchowieństwa zrzeszonego w Związku Kapłanów „Unitas” Przykładowo – w 1932 r. związek ten prze-

---

¹¹¹ ADE, AP Rygałówka 1920-1944, k. 147.

¹¹² ADŁ, Akta osobowe (dalej cyt.: AO), Akta ks. Floriana Haraburdy, bez sygn. List ks. F. Haraburdy do bpa S. Łukomskiego, Bargłów, 17 III 1936 r.

¹¹³ ADE, AP Rydzewo 1919-1948, k. 51.

¹¹⁴ *Regulamin Diecezjalnego Instytutu Akcji Katolickiej*, s. 298-301.

¹¹⁵ AAP NIAK, sygn. 71, k. 4, 13, 32; AAP NIAK, sygn. 54. Sprawozdanie z działalności Diecezjalnego Instytutu Akcji Katolickiej w Łomży za rok 1931, 1932, 1933, 1934.

znaczył na Akcję Katolicką kwotę prawie 4 tys. złotych¹¹⁶, a w 1937 r. 5,5 tys. złotych¹¹⁷. Obok tego wielu duchownych i świeckich deklarowało regularne płacenie składek na cele wydawnicze Akcji Katolickiej. Ich nazwiska i kwoty podawano w czasopiśmie „Akcja Katolicka Diecezji Łomżyńskiej”, w rubryce „Na Fundusz Wydawniczy”¹¹⁸.

Na potrzeby Akcji Katolickiej były zbierane także koletki we wszystkich świątyniach diecezji w dzień św. Stanisława Kostki, w uroczystość Królowej Korony Polskiej (do puszek), uroczystość Chrystusa Króla (do puszek)¹¹⁹. Zebrane pieniądze przekazywano kurii biskupiej, która następnie dzieliła je pomiędzy centralami poszczególnych stowarzyszeń i DIAK. Wiele wskazuje na to, iż koletki te – w porównaniu z innymi tacami – były niewielkie. Przykładowo – w 1938 r. w parafii Sejny podczas zbiórek na Akcję Katolicką w dniu 3 maja i 14 listopada zebrano niewiele ponad 25 zł, podczas gdy na Grób Pański w Wielki Piątek – 56 zł 27 gr, na misje w uroczystość Trzech Króli i w niedzielę 17 października – 116 zł 45 gr, a na Seminarium Duchowne w Łomży w uroczystość Niepokalanego Poczęcia i w niedzielę 6 maja – 91 zł 77 gr¹²⁰. Analogicznie sytuacja przedstawiała się w całej diecezji. Na Akcję Katolicką we wspomnianym roku zebrano kwotę blisko 1800 zł, zaś na inne akcje prawie dwukrotnie lub trzykrotnie więcej¹²¹. Zdaniem Instytutu działało się tak, gdyż wielu proboszczów, mając na względzie utrzymanie bądź budowę domu katolickiego, a także finansowanie działalności oddziałów Akcji Katolickiej w parafii, przeznaczało na potrzeby organizacji tylko niewielką część z otrzymanych ofiar¹²².

¹¹⁶ AAP, Związek Kapłanów „Unitas”, sygn. 153, Związek Kapłanów na Diecezję Łomżyńską 1930 r. Pismo z 1 X 1932 r.; G u z e w i c z, *Duchowieństwo diecezji łomżyńskiej*, s. 148 n.

¹¹⁷ AAP NIAK, sygn. 71. Sprawozdanie Diecezjalnego Instytutu Akcji Katolickiej w Łomży za rok 1937.

¹¹⁸ Zob. AKDŁ 2(1935), nr 10, s. 9; 5(1938), nr 12, s. 209; 6(1939), nr 1, s. 8.

¹¹⁹ *Sprawozdanie Katolickiego Stowarzyszenia Młodzieży Męskiej w Łomży za 1937 r.*, Łomża 1938, s. 6 n.; *Sprawozdanie Katolickiego Stowarzyszenia Młodzieży Żeńskiej w Łomży za 1938 r.*, Łomża 1939, s. 7.

¹²⁰ ADE, AP Sejny 1922-1946, bez sygn., k. 293.

¹²¹ AAP NIAK, sygn. 54. Pismo DIAK w Łomży do NIAK w Poznaniu. Łomża 12 II 1935 r.; AKDŁ 4(1937), nr 5, s. 85.

¹²² Za pewną egzemplifikacją tej sytuacji może posłużyć parafia Filipów, gdzie proboszcz jej – ks. S. Dąbrowski – przez szereg lat nic nie przeznaczał na Akcję Katolicką, tłumacząc się potrzebą zbierania środków finansowych na budowę domu parafialnego. ADE, AP Filipów 1914-1947, bez sygn., k. 189.

Drobne zyski Instytut czerpał także z kolportażu wydawnictw, zwłaszcza „Akcji Katolickiej Diecezji Łomżyńskiej” i materiałów propagandowych. W rzeczywistości był to zysk niewielki, ponieważ wielu prenumeratorów „Akcji Katolickiej Diecezji Łomżyńskiej” i nabywców innych wydawnictw zalegało z płaceniem należności. Według komunikatu DIAK w Łomży w 1938 r. ponad połowa odbiorców nie uiściła opłaty za pobrane czasopismo „Akcja Katolicka Diecezji Łomżyńskiej”, a „jedna trzecia oddziałów nie uregulowała świadczeń za materiały propagandowe”¹²³

Reasumując należy stwierdzić, iż fundusze, które czerpał Diecezjalny Instytut Akcji Katolickiej ze wspomnianych źródeł, były niewystarczające w stosunku do jego potrzeb. Nie pozwalały mu bowiem na organizowanie odpowiedniej ilości kursów i rekolekcji oraz na utrzymanie stałych sił instruktorskich i prowadzenie szerszej akcji propagandowej w terenie. Często również nie pozwalały na finansowanie wyjazdów przedstawicieli diecezji na ogólnopolskie pielgrzymki, kursy, zloty, wiece i zjazdy Akcji Katolickiej.

BIBLIOGRAFIA

A. ŹRÓDŁA ARCHIWALNE

Archiwum Akt Nowych w Warszawie

Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego – Sprawy osobowe biskupów, sygn. 456.

Archiwum Archidiecezjalne w Poznaniu

Naczelny Instytut Akcji Katolickiej – Diecezjalny Instytut Akcji Katolickiej w Łomży 1931-1935, sygn. 54; Diecezjalny Instytut Akcji Katolickiej w Łomży 1936-1939, sygn. 71.

Związek Kapłanów „Unitas” – Związek Kapłanów na Diecezję Łomżyńską, sygn. 153.

Archiwum Archidiecezjalne w Gnieźnie

Archiwum Prymasa Polski I – Instytut Wyższej Kultury Religijnej w Polsce, sygn. 53.

---

¹²³ AKDE 5(1938), nr 12, s. 208.

Archiwum Diecezji Łomżyńskiej

[Akta różne] [nieuporządkowane], Asystenci kościelni, prezesi i sekretarze Akcji Katolickiej w diecezji łomżyńskiej.

Akta Osobowe – Akta ks. Floriana Haraburdy, bez sygn.

Archiwum Diecezjalne w Ełku

Akta Parafialne – Akta Parafii Rygałówka 1920-1944, bez sygn.; Akta Parafii Sejny 1922-1946, bez sygn.; Akta Parafii Filipów 1914-1947, bez sygn.; Akta Parafii Rydzewo 1919-1948, bez sygn.

Wojewódzkie Archiwum Państwowe w Białymstoku

Urząd Wojewódzki Białostocki 1920-1939 [1918-1919] – Tygodniowe sprawozdania sytuacyjne 1931, sygn. 59; Miesięczne sprawozdania sytuacyjne z zakresu spraw społeczno-politycznych i narodowościowych 1936, sygn. 91; Półroczne sprawozdanie z życia polskich związków i stowarzyszeń 1935-1936, sygn. 108.

B. PRASA i DZIENNIKI URZĘDOWE

„Akcja Katolicka Diecezji Łomżyńskiej” 1(1934) – 6(1939)

„Już Świta”, passim

„Przegląd Homiletyczny”, passim

„Ruch Katolicki” 1(1931) – 9(1939)

„Wiadomości Archidiecezji Wileńskiej”, passim

„Wiadomości Kościelne Diecezji Łomżyńskiej” 1(1927) – 12(1939)

„Życie i Praca” 1(1924) – 12(1935)

C. INNE WYDAWNICTWA O CHARAKTERZE ŹRÓDŁOWYM

Kronika Seminarium Duchownego w Łomży 1919-1939 [rkps BSDŁ].

Kurs Wyższej Kultury Religijnej w Łomży (zadania i program), Łomża [1938].

Ł u k o m s k i S.: Dekret erygujący Diecezjalny Instytut Akcji Katolickiej w diecezji łomżyńskiej, WKDŁ 5(1931), nr 10, s. 298.

Ł u k o m s k i S.: List pasterski [o Kongresie Eucharystycznym w Łomży], WKDŁ 10(1936), nr 7-8, s. 107-109.

Pamiętka Kongresu Eucharystycznego w Łomży, [Łomża 1936].

Regulamin Diecezjalnego Instytutu Akcji Katolickiej, WKDŁ 5(1931), nr 10, s. 298-301.

Sprawozdanie Katolickiego Stowarzyszenia Młodzieży Męskiej w Łomży za 1937 r., Łomża 1938.

Sprawozdanie Katolickiego Stowarzyszenia Młodzieży Żeńskiej w Łomży za 1938 r., Łomża 1939.

Statut IWKR w Diecezji Łomżyńskiej, Łomża 1938.

- Statut Katolickiego Stowarzyszenia Młodzieży Żeńskiej, Łomża 1934.
Statut Konstytucyjny Akcji Katolickiej w Polsce oraz Regulaminy, Poznań–Warszawa–Wilno–Lublin 1930.

D. LITERATURA

- B e n d e r R.: Katolicka myśl i działalność w Polsce w XIX i XX wieku. (Stan badań), Lublin 1987.
- G u z e w i c z W.: Duchowieństwo diecezji łomżyńskiej II Rzeczypospolitej, Lublin 2003.
- G u z e w i c z W.: Działalność społeczna duchowieństwa diecezji łomżyńskiej w okresie międzywojennym, „Nasza Przeszłość” 97(2002), s. 233-265.
- O k ó ł s k i A.: Nowe drogi Kościoła, rzecz informacyjna o Akcji Katolickiej w Polsce, Warszawa 1934.
- K ł o c z o w s k i J., M ü l l e r o w a L., S k a r b e k J.: Zarys dziejów Kościoła katolickiego w Polsce, Kraków 1986.
- K r a s s o w s k i K.: Episkopat Katolicki w II Rzeczypospolitej, Warszawa–Poznań 1992.
- K u b i n a T.: Akcja Katolicka a polityka, „Ruch Katolicki” 1(1931), nr 5, s. 134-153.
- K u l b a t H.: Biskup Stanisław Kostka Łukomski, RULKD 22(1948), nr 10-12, s. 98-106.
- L e s z c z y Ń s k i M.: Akcja Katolicka w archidiecezji lwowskiej obrządku łacińskiego, Lublin–Pelplin 1996.
- M a j k a J.: Akcja Katolicka w Polsce w XX-leciu międzywojennym, w: Verbum Crucis. Kardynałowi Bolesławowi Kominkowi w hołdzie, red. J. Krucina, Wrocław 1974, s. 64-86.
- M a j k a J.: Katolickie szkolenie społeczne, w: Historia katolicyzmu społecznego w Polsce 1832-1939, red. Cz. Strzeszewski, R. Bender, K. Turowski, Warszawa 1981, s. 535-552.
- N i p a r k o R.: Akcja Katolicka, EK, t. 1, Lublin 1989, kol. 227-229.
- W i l c z y Ń s k i L.: Działalność diecezjalnych instytutów Akcji Katolickiej w Polsce w latach 1930-1939. (Na podstawie materiałów Archiwum Archidiecezjalnego w Poznaniu), Toruń 2003.
- W ó j c i k W.: Konkordat polski. Próba oceny, w: Kościół w II Rzeczypospolitej, red. Z. Zieliński, S. Wilk, Lublin 1980, s. 15-34.
- Z d a n i e w i c z W.: Akcja Katolicka, w: Historia katolicyzmu społecznego w Polsce 1832-1939, red. Cz. Strzeszewski, R. Bender, K. Turowski, Warszawa 1981, s. 417-451.
- Z i e l i Ń s k i Z.: Łukomski Stanisław Andrzej, PSB, t. 18, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk 1973, s. 559-560.

THE DIOCESAN INSTITUTE OF CATHOLIC ACTION IN ŁOMŻA
DURING THE SECOND REPUBLIC

S u m m a r y

The paper analyses the Diocesan Institute of Catholic Action in Łomża during the Second Republic, i.e. from the moment of the erection of this organ in the diocese in 1931 until the outbreak of the Second World War and the break of the Action's activity. It has been stated that despite numerous difficulties, of financial character in the first place, the board of the Diocesan Institute of Catholic Action (Pol. DIAK) managed to create a large social-religious organisation. It numbered more than 26.000 members in 1937, and at the end of the 1930s exceeded 30.000. The policy of the DIAK authorities in Łomża intended to create a breeding ground for the personnel to run the Parochial Catholic Action. For this purpose 55 training courses were held in the years of 1932-1937 in the diocese.

It is noteworthy that the DIAK authorities in Łomża were very active in the national discussion on the function of the boards of parochial Catholic Actions. It is worth mentioning that the DIAK from Łomża made some suggestions which appeared much earlier than the national discussion. This means that, among other things, the authorities of Catholic Action in the Łomża diocese had considerable knowledge on how to conduct analyses of the organisation of Catholic Action in Poland. The activity of DIAK in Łomża was made difficult because there was no due preparation for this kind of work on the part of priests themselves. Some of older generation were attached to traditional pastoral methods, and failed to see the needs to create a new organisation. Therefore they treated it with reserve, or even indifference. The functioning of Catholic Action was hampered by some non-church factors, including local governments and the state. This was because members of Catholic Action supported the National Party and Christian Democracy, the parties which were in opposition to the government and Piłsudski's camp. The principal material base of DIAK in the Łomża diocese was composed of subsidies from Episcopal curia, interest on the books on sale, brochures, papers, labels, organisational symbols etc., and free offers from benefactors. Nevertheless the funds from these sources were insufficient with regard to needs. They would not allow to organise an appropriate number of courses and retreats, nor to maintain permanent instructors or to conduct a broader propaganda actions in other areas.

Translated by Jan Kłos

Słowa kluczowe: Akcja Katolicka, Diecezjalny Instytut Akcji Katolickiej, diecezja łomżyńska, okres międzywojenny, działalność katolicko-społeczna.

Key words: Catholic Action, Diocesan Institute of Catholic Action, the Łomża diocese, interwar period, Catholic-social activity.